

28 Νοεμβρίου 2011

Εκκλησία και Χριστιανισμός

Αφιέρωματα / Βυζαντινή Θεσσαλονίκη

Αθανάσιος Αγγελόπουλος, Ομότιμ. Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Η χριστιανική Θεσσαλονίκη στην Ελληνορωμαϊκή-βυζαντινή περίοδο από το 50 μ.Χ. έως το 1430 μ.Χ.

Αθανάσιος Αγγελόπουλος

Καθηγ. Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Η Θεσσαλονίκη έχει πολιτική παράδοση πρωτεύουσας μεγάλου τμήματος του ελληνορωμαϊκού βυζαντινού κράτους. Το γεγονός αυτό σφραγίζει και τον πνευματικό βίο της πόλεως, της χριστιανικής ίδιας περιόδου, από το 50 μ.Χ, κ.ε.

1. Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης 50 μ.Χ. -732 μ.Χ.

Τρία είναι τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα, που αναδεικνύουν την Εκκλησία Θεσσαλονίκης στους έξι πρώτους αιώνες του χριστιανικού βίου της: Πρώτον η Παύλειος Παράδοση, δεύτερον η Δημήτρειος Παράδοση και τρίτον η διοικητική εξαρχική τιμή της στο σύστημα διοικήσεως του Αρχαιγόνου Χριστιανισμού.

α) Η Παύλειος Παράδοση

Έχει τις ρίζες της στην ίδρυση από τον ίδιο τον Απ. Παύλο της Εκκλησίας της Θεσσαλονίκης, το 50 μ.Χ. Τους Χριστιανούς της πόλεως αυτής χαρακτηρίζει ο ίδιος ως «τύπους πάσι τοις πιστεύουσιν εν τη Μακεδονία και εν τη Αχαΐα (Α' θεσ. 1,7).

Η μαρτυρία του είναι προφητική και ιστορική. Γιατί μ' αυτήν διαγράφεται σαφώς ο ηγετικός ρόλος της Εκκλησίας σ' όλη την τότε Ελλάδα στα δύο βασικά γεωγραφικά - διοικητικά διαμερίσματά της, βορειότερα της Μακεδονίας και νοτιότερα της Αχαΐας. Ο Παύλος θέλει τη Χριστιανική Θεσσαλονίκη «τύπον», δηλ. «πρότυπον», Εκκλησία στην Ελληνική Χερσόνησο.

Ο Παύλος επιβεβαιώνει περαιτέρω τον ηγετικό ρόλο της Χριστιανικής Θεσσαλονίκης όχι μόνον στον ελληνικό χώρο και κόσμο της Μακεδονίας και Αχαΐας (ως ρωμαϊκών διοικήσεων), αλλά και σε όλη την τότε ευρωπαϊκή οικουμένη και κυρίως προς Βορρά, στην Χερσόνησο του Αίμου, δηλ. στα σημερινά Βαλκάνια. Λέγει: «Αφ' υμών γαρ εξήχεται ο λόγος του Κυρίου ου μόνον εν τη Μακεδονία και τη Αχαΐα, αλλά και εν παντί τόπω η πίστις υμών η προς τον Θεόν εξελέλυθεν» (αυτόθι, 8).

Η Παύλειος Παράδοση, του ηγετικού ρόλου της Χριστιανικής Θεσσαλονίκης, καλλιεργείται στους τρεις πρώτους μ.Χ, αιώνες. Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης είναι σταθερά η πρώτη μεγάλη Εκκλησία επί ευρωπαϊκού εδάφους με γεωγραφικό επίκεντρο την Χερσόνησο του Αίμου. Ευτύχησε να λάβει πρώτη 2 από τις 13 επιστολές του Απ. Παύλου, που είναι τα αρχαιότερα κείμενα - βιβλία της Καινής Διαθήκης.

Οι Θεσσαλονικείς, όπως μας πληροφορεί ο Τερτυλλιανός, διάβαζαν για πολλά πολλά χρόνια στις λειτουργικές συνάξεις τους τις δύο αυτές επιστολές από το

πρωτότυπο. Μέχρι σήμερα δε, η τότε είσοδος της πόλεως στη βυζαντινή Ακρόπολη της, από όπου το πρώτον ει-σήλθε στην πόλη, ο Παύλος, φέρει το όνομά του. Η Κοινότητα του Αγίου Παύλου -το 1991 αναβαθμίσθηκε σε Δήμο για λόγους ιστορικούς - και ο μεγαλόπρεπος ομώνυμος ναός διατρανώνουν αυτήν ακριβώς την παράδοση. Εξάλλου, στο δεξιό κλήτος του καθολικού της Ιεράς Μονής Βλατάδων στην Ακρόπολη σώζεται μέχρι σήμερα, σύμφωνα με αρχαία παράδοση, το βήμα διδασκαλίας του Αποστόλου. Η ανωτέρω κληρονομιά, των πρώτων χριστιανικών αιώνων, οδηγεί την Εκκλησία Θεσσαλονίκης στην μεγάλη ακμή, του 4^{ου} αιώνα, η οποία οδήγησε στην ίδρυση της μεγάλης βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, η οποία αποτελεί το κέντρο της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής της πόλης.

β) Η Δημήτριος Παράδοση

Το μαρτύριο του Αγίου Δημητρίου, την 26 Οκτωβρίου του 305 μ.Χ. και η επακολουθήσασα τιμητική λατρεία δεν έχουν το όμοιό τους εις ιστορικό ρόλο σ' όλη την βυζαντινή αγιολογία και ιστορία. Η μεγάλη βασιλική του Αγίου και η πολυήμερη πανήγυρη του στη Θεσσαλονίκη, την καθιερώνουν ως το πρώτο πολιτιστικό κέντρο των Βαλκανίων, παράλληλο προς την έδρα της αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη.

Η παράδοση της τιμητικής λατρείας του Αγίου Δημητρίου, η οποία οδήγησε στην ίδρυση της μεγάλης βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, η οποία αποτελεί το κέντρο της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής της πόλης.

Μιλούμε για τιμητική λατρευτική παράδοση όχι απλά τυπική και πανηγυρική μόνο για την πατρίδα του τη Θεσσαλονίκη. Θα εξελιχθεί η παράδοση αυτή σε οικουμενική, θα την ανιχνεύσουμε, πέ-ραν της Μακεδονίας, στα Βαλκάνια, στην Κωνσταντινούπολη, στη Μ. Ασία, στον Πόντο, αργότερα ως τη Ρωσία, σ' Ανατολή και Δύση.

Επί πλέον, η πολυήμερη πανήγυρη του Αγίου στα πεδινά της πόλεως θα εξελιχθεί σε διεθνή εμποροπανήγυρη για να πάρει τη μορφή της σημερινής διεθνούς Εκθέσεως. Παράλληλα, με επίκεντρο τον προσκυνηματικό ναό του Αγίου Δημητρίου, θα οργανώνεται κάθε χρόνο σειρά θρησκευτικών και λαϊκών καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Αυτών που σήμερα αποκαλούνται Δημήτρια και εβδομάδα εορτών Αγίου Δημητρίου.

γ) Η Εξαρχική Παράδοση

Η παράδοση της τιμητικής λατρείας του Αγίου Δημητρίου, η οποία οδήγησε στην ίδρυση της μεγάλης βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, η οποία αποτελεί το κέντρο της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής της πόλης.

Στην πρώτη Χριστιανική Εκκλησία, του 4^{ου} μ.Χ. αι., τέσσερις ήσαν οι ανώτατες εκκλησιαστικές αρχές. Ονομάζονται Εξαρχίες. Ήσαν της Ρώμης, της Αλεξάνδρειας και της Αντιοχείας ως το 325 μ.Χ. (Α' Οικ. Σύνοδος) και της Κωνσταντινουπόλεως

το 381 μ.Χ. (Β' Οικ. Σύνοδος). Μετά από αυτές, διακεκριμένη θέση κατέχει και η Εκκλησία Θεσσαλονίκης ως Εξαρχία.

Η δυναμική της Εκκλησίας του Αν. Ιλλυρικού υπό τον Έξαρχο Θεσσαλονίκης δηλώνεται από την ευρεία συμμετοχή εκπροσώπων - επισκόπων της στις εργασίες της Α' Οικ. Συνόδου. Ο ιστορικός Ευσέβιος μας πληροφορεί ότι στη Σύνοδο έλαβαν μέρος επίσκοποι «θρά-κες και Μακεδόνες, Αχαιοίτε και Ηπειρώτες», υπό τον Έξαρχο Αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Αλέξανδρο.

Το εξαρχικό κύρος της Εκκλησίας Θεσσαλονίκης χρησιμοποιούσε ο Πά-πας Ρώμης. Γιατί σε αυτόν υπήγετο το Αν. Ιλλυρικό εκκλησιαστικά, με κάποιες αμφισβητήσεις οπωσδήποτε, μέχρι το 732 μ.Χ. Ενώ πολιτικά η ίδια περιοχή από το 395 μ.Χ, ήδη αναφερόταν στην Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό και ο Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ενεργούσε όχι μόνον ως Έξαρχος, αλλά και ως Βικάριος του πάπα. Το βικαριάτο της Θεσσαλονίκης συνιστά πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο της εκκλησιαστικής και πολιτικής ιστορίας της πόλεως, ως πρωτεύουσας του Αν. Ιλλυρικού, μέχρι τον 8ο αιώνα, περίπου 732 μ.Χ.

Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης 732 μ.Χ.- 1430 μ.Χ.

Η Θεσσαλονίκη, ως πρωτεύουσα του Αν. Ιλλυρικού, διατηρούσε στενές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη, η οποία ήταν η κεντρική εκκλησιαστική και πολιτική δύναμη. Ο Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ως βικάριος του Πάπα, διατηρούσε την εξουσία και την αυτονομία της Εκκλησίας της πόλης, αλλά και την πολιτική της ανεξαρτησία. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε μέχρι τον 8ο αιώνα, περίπου 732 μ.Χ.

Οι όροι «Βασιλεύουσα» και «Συμβασιλεύουσα» αποδίδουν τη μεγάλη εκκλησιαστική και πνευματική αίγλη της Θεσσαλονίκης σε αντιπαράθεση προς την

Κωνσταντινούπολη, χάρις σ' αυτήν την συσσωμάτωση.

α) Στη διοίκηση

Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης απαλλάσσεται από την επιρροή του πάπα Ρώμης το 732 μ.Χ. Το γεγονός αυτό είναι τεραστίας ιστορικής σημασίας για όλη τη Βαλκανική, αφού το γεωγραφικό αυτό διαμέρισμα καθίσταται και είναι μέχρι σήμερα παραδοσιακός χώρος της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης ως μητρόπολη πλέον καταλαμβάνει διακεκριμένη θέση (στην αρχή την 16η και έπειτα την 11η) στο Συνταγμάτιο των επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου. Υπάγεται σε αυτήν μεγάλος αριθμός επισκοπών. Π.Χ. με τη μεταρρύθμιση του Ανδρόνικου Β' του Παλαιολόγου (*1281-1328), η μητρόπολη Θεσσαλονίκης, αφού προάγεται η ίδια από την 16η στην 11η θέση, έχει υπ' αυτήν 12 επισκοπές (Κίτρους ή Πύδνας, Βέροιας, Δρουγουβιτίας, Σερβίων, Κασσανδρείας και Ποτίδαιας, Καμπανίας και Καστριού, Πέτρας, Αρδαμερίου, Ιερισσού και Αγίου Όρους Βαρδαριωτών και Λυκοστόμου ή Τεμπών ή Πλαταμώνος). Η εκκλησιαστική διαίρεση ακολουθεί λίγο πολύ τη διοίκηση του θέματος της Θεσσαλονίκης.

Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, λόγω των ανωτέρω παραδοσιακών δικαιών και προνομίων, τιμήθηκε με τον τίτλο «Παναγιώτατος». Που τον είχαν, εκτός του Οικουμενικού Πατριάρχου και οι μητρο-πολίτες Θεσσαλονίκης, Τραπεζούντας και Μονεμβασίας. Ο Θεσσαλονίκης υπέγραφε «η μετριότης ημών», αντί η «ταπεινότης ημών». Σήμερα, απ' όλη αυτή τη μακραίωνη παράδοση, σώζεται για τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στην έδρα του ο τίτλος «Παναγιώτατος», που εξέλιπε για τις άλλες δύο μητροπόλεις. Και που στον τίτλο αυτό συμπυκνώνεται παραστατικά η όλη έξοχος εκκλησιαστική και πνευματική ιστορία της πόλεως του Αγίου Δημητρίου.

Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης, ως έδρα του Αν. Ιλλυρικού και του ομωνύμου θέματος, ανέδειξε σειρά μεγάλη μεγάλων πατέρων της Εκκλησίας και συγγραφέων και διδασκάλων, που αναδείχθηκαν ορόσημα -έξοχοι γόννοι της Θεσσαλονίκης, «της

β) Στα πνευματικά επιτεύγματα

Η Εκκλησία Θεσσαλονίκης, ως έδρα του Αν. Ιλλυρικού και του ομωνύμου θέματος, ανέδειξε σειρά μεγάλη μεγάλων πατέρων της Εκκλησίας και συγγραφέων και διδασκάλων, που αναδείχθηκαν ορόσημα -έξοχοι γόννοι της Θεσσαλονίκης, «της

